

O PLANIRANOM UVOĐENJU KUNE KAO SLUŽBENE VALUTE U USTAŠKOJ EMIGRACIJI 1934. GODINE

O srebrnjaku od 5 kuna iz godine kovanja 1934. pisalo se u više navrata te je o njemu donijeto nekoliko, katkad oprečnih, zaključaka. Izvorni dokumenti iz Beograda, dostupni u obliku mikrofilmova u Hrvatskom državnom arhivu, rasvijetljavaju mnoge pojedinosti o djelovanju Ustaškoga pokreta u Italiji kojemu je bio cilj uvođenje novčane jedinice „kune” (koja se trebala dijeliti na 100 banica). Odredbe Glavnoga ustaškoga stana objavljene 1934. godine govore o razlozima uvođenja navedenih naziva, opisuju kovanice od 5 kuna, donose tečajnu listu u odnosu na glavne svjetske valute onoga doba, ali i točno određuju koliku plaću u kunama trebaju dobiti dužnosnici, dušobrižnici te vojni i upravni časnici. Zaključuje se da su kovanice doista izdane 1934. godine, ali ne kao uspomena na atentat na kralja Aleksandra, nego kao prvi korak k uvođenju nove valute, najprije u redove Ustaškoga pokreta, a zatim, u tada još nedefiniranoj budućnosti, u Hrvatsku. Dokumenti, s druge strane, potvrđuju da se s tim novcem, bez obzira na detaljne upute, nije provodila nikakva kupoprodaja i nisu se uistinu isplaćivale plaće u kunama, nego su kovanice kupovali članovi Ustaškoga pokreta kao uspomenu. Daljnju izradu kuna i banica spriječila je reakcija Italije koja je nakon atentata na kralja Aleksandra internirala Antu Pavelića, a kasnije i onemogućila rad cjelokupne ustaške organizacije.

Proteklih je desetljeća više autora usputno ili pak potanko opisalo kovanicu od 5 kuna iz 1934. godine koju je izdala hrvatska emigrantska organizacija službenoga naziva “Ustaša – hrvatska revolucionarna organizacija”, a koju obično skraćeno nazivamo Ustaški pokret. O tome novcu pisali su, između ostalih, Broz¹, Gvozdanović² i Krasnov³, a u novije se vrijeme na nj osvrće Prebeg⁴. Svi pravilno zaključuju da to nije bio novac u pravom smislu te riječi, bilo zbog toga što u to vrijeme nije postojala država koja bi kovanice službeno izdavala, bilo zbog mišljenja da su to bili probni primjerci, ili pak zbog toga što taj novac u Italiji nije uistinu imao kupovnu moć. Krasnov nadalje izražava mišljenje da su navedene kovanice izrađene kao sjećanje na uspjeti atentat na kralja Aleksandra u Marseilleu 1934. godine, a koji su zajedno organizirali Ustaški pokret i makedonska organizacija VMRO.⁵

Ante Pavelić, vođa Ustaškoga pokreta, u knjizi *Doživljaji* kaže da je ideja o nazivu „kuna” za novčanu jedinicu njegova te nastavlja:

¹ Broz, Petar: Kovani novac tzv. Nezavisne Države Hrvatske za vrijeme okupacije Jugoslavije od 1941-1945., Numizmatičke vijesti, br. 25, Zagreb, 1967., str. 31-40.

² Gvozdanović, Nenad: O kovanom novcu Nezavisne Države Hrvatske, Numizmatički vjesnik, br. 1, Split, 1980.

³ Krasnov, Đuro: Problemi kovanog novca Nezavisne Države Hrvatske (1941.-1945.), Numizmatičke vijesti, br. 41, Zagreb, 1987., str. 71-87.

⁴ Prebeg, Darko: Probni kovani novac NDH, <http://povijest.net/v5/pepeze/2007/probni-kovani-novac-ndh/>, snimljeno 25. 9. 2014.

⁵ Krasnov, n. d.

„U tu svrhu zamislio sam simbolički kovati srebrni novac u vrijednosti od PET KUNA. Naziv, koji sam dao toj novčanjoj jedinici, podsjećao je na povijesno ime kuni-nog krzna, što je bilo u dalekoj prošlosti platežno sredstvo u našoj domovini, osobito na dunavskom području, i to smatrano kao najzdravije platežno sredstvo.“⁶

Avers i revers srebrnjaka od 5 kuna

O raširenosti novca od 5 kuna Pavelić vjerojatno pretjeruje jer o tome kaže ovo:

„Ovaj srebrni novac od PET KUNA, koji smo kovali unutar djelatnosti našeg Ustaškog Pokreta, vrlo brzo se raširio po cijeloj domovini. Srebro za kovanje došlo je iz domovine. Mnoge su nam obitelji poslale u tu svrhu svoje srebrne predmete i količine gumba kao i drugog nakita s bogatih ženskih i muških narodnih nošnji. Stotinki toga novca dali smo ime BANICA, što je odgovaralo starom nazivu novca, koji su kovali hrvatski banovi. Vrijednost kovanih PET KUNA iznosila je prema švicarskom franku 1,25 franaka. Potražnja ovih PET KUNA bila je velika i za nju su plaćali i po 200 dinara.“⁷

Ipak, iz dokumenata iz Hrvatskoga državnog arhiva⁸ razvidno je da su planovi o uvođenju kune kao službene valute bili dalekosežni i prilično detaljno razrađeni. Glavni ustaški stan (vrsta stožera ili zapovjedništva koje je rukovalo radom Ustaškog pokreta) donio je 30. ožujka 1934. *Odredbu br. 23a/34 o utemeljenju i kovanju hrvatskoga novca*, no ta se odredba, na žalost, u arhivu ne nalazi te o njoj doznajemo posredno, preko *Odredbe br. 50/34 o rukovodjenju sa hrvatskim kovanim novcem* od 13. rujna 1934.⁹ Već iz tih datuma vidi se da teza o kovanju novca kao uspomene na atentat na kralja Aleksandra ne stoji jer se taj atentat dogodio 9. listopada 1934.

Međutim, već 30. ožujka 1934. Glavni ustaški stan donio je *Odredbu br. 24/34 o ustaškoj mazdi i berivima*.¹⁰ Prema toj Odredbi „služba u ustaškim redovima je u pravilu počasna, te nije skopćana sa nikakvim pravom na mazdu, odnosno na beriva“, no u

⁶ Pavelić, *Ante*: Doživljaji – Kako sam osnovao NDH, Despot Infititus, Zagreb, 2015., str. 85.

⁷ Ibid.

⁸ To su mikrofilmovi izvornih dokumenata koji se čuvaju u bivšem Arhivu Vojno-istorijskog instituta u Beogradu. Dalje u bilješcima daje se numeracija mikrofilmova iz Hrvatskoga državnog arhiva i numeracija prema Arhivu Vojno-istorijskog instituta (AVII).

⁹ Hrvatski državni arhiv (HDA), D-2250 (ZM 53B/130) (MF : 130) (181), numeracija prema AVII: kutija 85f, 12/6-28.

¹⁰ Hrvatski državni arhiv (HDA), D-2250 (ZM 53B/130) (MF : 130) (181), numeracija prema AVII: kutija 85f, 12/6-27.

onim slučajevima kad je pripadnik Ustaškog pokreta zbog vršenja svoje dužnosti bio prisiljen napustiti svoje zvanje, dana je ovlast Glavnom ustaškom stanu da može takvom pripadniku dodijeliti plaću (tzv. mazdu – za dočasnike i vojnike, odnosno beriva – za časnike) dok god za to postoji potreba. Odredba se nadovezivala na *Odredbu br. 2/34 o ustaškom časništvu* kojom su definirani činovi svih grana Ustaškoga pokreta, a kojom su se članovi pokreta dijelili na:

- a) časništvo “Ustaše” – hrvatske revolucionarne organizacije,
- b) upravne časnike i dočasnike hrvatske ustaške vojske,
- c) vojne časnike i dočasnike hrvatske ustaške vojske.¹¹

U časništvo Ustaškoga pokreta ubrajali su se poglavni doglavnici, poglavni pobočnici i poklisari te ustaški povjerenici. Upravni časnici i dočasnici bili su (po rangu od najvišeg do najnižeg) upravni zapovjednik, namjesnik upravnog zapovjednika, zamjenik upravnog zapovjednika, odjelni upravitelj, pobočnik upravnog zapovjednika, namjesnik odjelnog upravitelja, pobočnik odjelnog upravitelja (oni su činili upravne časnike), nadglednik, nadpriglednik, priglednik i dopriglednik (oni su činili upravne dočasnike). Vojni časnici dijelili su se na najviše vojne časnike (ratovođa, nadvojskovođa i vojskovođa), više vojne časnike (krilnik, pukovnik i četnik), niže vojne časnike (satnik, nadporučnik i poručnik), časničke pripravnike (zastavnik i časnički namjesnik), više vojne dočasnike (vodnik) i niže vojne dočasnike (dovodnik, rojnik, dorojnik).¹²

Prema *Odredbi o ustaškoj mazdi i berivima* temeljna mazda za ustašu bez čina iznosila je 10 banica dnevno, a trebala se isplaćivati za svakih 10 dana unazad. Za ustaške vojne i upravne dočasnike mazda je iznosila:

1. za dorojnika i dopriglednika 12 i pol banica dnevno,
2. za rojnika i priglednika 15 banica dnevno,
3. za dovodnika i nadpriglednika 17 i pol banica dnevno,
4. za vodnika i nadglednika 20 banica dnevno.

Časnici (vojni i upravni) dobivali su beriva koja su se trebala isplaćivati svaki mjesec:

1. za poručnika i pobočnika odjelnog upravitelja 50 kuna mjesečno,
2. za nadporučnika i zamjenika odjelnog upravitelja 75 kuna mjesečno,
3. za satnika i pobočnika upravnog zapovjednika 100 kuna mjesečno,
4. za četnika i odjelnog upravitelja 150 kuna mjesečno,
5. za pukovnika i zamjenika upravnog zapovjednika 175 kuna mjesečno,
6. za krilnika i namjesnika upravnog zapovjednika 200 kuna mjesečno,
7. za vojskovođu i upravnog zapovjednika 250 kuna mjesečno,
8. za nadvojskovođu 275 kuna mjesečno,
9. za ratovođu 300 kuna mjesečno.¹³

¹¹ Hrvatski državni arhiv (HDA), D-2250 (ZM 53B/130) (MF : 130) (181), numeracija prema AVII: kutija 85f, 12/6-12.

¹² *Ibid.*

¹³ Hrvatski državni arhiv (HDA), D-2250 (ZM 53B/130) (MF : 130) (181), numeracija prema AVII: kutija 85f, 12/6-27.

Prema odredbi poglavnika Glavni ustaški stan trebao je odrediti redovite doplatke i obiteljski doplatak „prema mjesnim i službovnim potrebama“, a također je mogao ovlastiti upravna zapovjedništva da mogu sama određivati redovite doplatke za upravne i vojne časnike i dočasnike na njihovom području, ali najviše do desetorostrukog iznosa od temeljne mazde i najviše do trostrukoga iznosa od temeljnih beriva.¹⁴

Odredba nije odredila nikakvu plaću za poglavne doglavnike, no predviđjela je da se poglavnim pobočnicima, poklisarima i povjerenicima koji su „postavljeni trajno u izvjesna mjesta za isključivo vršenje ustaške službe“ mogu odobriti beriva „prema mjesnim prilikama i potrebama“. Isto tako, predviđeno je da se pripadnicima Ustaškog pokreta koji zbog obavljanja dužnosti ostanu nesposobni za rad, odnosno obiteljima poginulih, dodijeli privremena ili trajna mirovina „u granicama mogućnosti“.¹⁵

Na samome kraju, u članku br. VIII, Odredba je još jednom istaknula da se hrvatski novac zove „kuna“ i da se dijeli na sto „banica“.

Dvadesetoga travnja 1934. izdana je *Odredba br. 30/34 o ustaškim dušobrižnicima* kojom su pri vojnim postrojbama Ustaškoga pokreta trebali biti uvedeni vojni svećenici: ustaški duhovni pastir koji je trebao stajati „na čelu duhovne pastve cjelokupnih ustaških pokretnih sila“, ustaški plovani koji su trebali biti „na čelu duhovne pastve pojednih područja, odnosno vojska“, te ustaški duhovnici koje je Glavni ustaški stan na prijedlog ustaškog duhovnog pastira trebao dodjeljivati pojedinim vojnim postrojbama. Za njih su određena sljedeća beriva:

- a. ustaški duhovni pastir – 250 kuna mjesečno,
- b. ustaški plovani – 150 kuna mjesečno,
- c. ustaški duhovnik – 100 kuna mjesečno.¹⁶

Glavni ustaški stan i njima je mogao odrediti doplatke najviše u trostrukom iznosu od iznosa beriva.

Temeljem spominjane *Odredbe o rukovodjenju sa hrvatskim kovanim novcem* od 13. rujna 1934. uspostavljena je u sklopu Glavnog ustaškog stana „Pjeneznica Glavnoga ustaškoga stana“ na čelu s „Pjeneznim povjerenstvom“ koje su sačinjavali blagajnik G.U.S.-a i dva člana koje je imenovao poglavnik. Pjeneznica se u rukovanju kovanim novcem trebala držati ovih pravila:

1) *Sav kovani novac imade se prvobitno pohraniti u blagajni Pjeneznice, te iz nje izdavati po potrebi, a uz odobrenje Glavnog Ustaškog Stana.*

2) *Blagajnik imade u temeljnoj knjizi Pjeneznice redovremenski točno unašati svaku količinu kovanoga novca po komadima i imenju vrijednosti, čim ista bude skovana i u blagajnu Pjeneznice dopremljena.*

3) *Uz unos kovanoga novca imade se naznačiti i odgovarajuća zlatna vrijednost, te vrijednost u švicarskim francima po času unosa u blagajničku knjigu, koja se vrijed-*

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Hrvatski državni arhiv (HDA), D-2250 (ZM 53B/130) (MF : 130) (181), numeracija prema AVII: kutija 85f, 12/6-22.

nost utvrđuje na temelju odnosa, ustanovljenog gore navedenom Odredbom G.U.S.a. o utemeljenju i kovanju hrvatskoga novca.

4) Pjeneznica Glavnoga Ustaškoga Stana izdaje kovani novac samo uz predhodnu naplatu odgovarajuće protuvrijednosti u raznim valutama, koje imade odmah promijeniti u švicarski novac i uložiti uz popularnu sigurnost, tako da svaki izdati komad kovanoga novca ima pokriće u švicarskim francima u imenoj vrijednosti.

5) Kovani novac imade se u promet stavljati unutar ustaške organizacije uz prethodnu naplatu protuvrijednosti, tako da bude razdijeljen porazmjerno na pojedine organizacije i pojedince.

6) Svakome donosiocu odnosno povratiocu izvornog kovanog novca imade se na zahtjev isplatiti imena protuvrijednost u švicarskim francima u odnosu vrijednosti onoga dana, kada je u temeljnu knjigu Pjeneznice dotični kovani novac kao vrsta unosen.¹⁷

Uz Odredbu o rukovodjenju sa hrvatskim kovanim novcem nalazi se na posebnoj stranici podulja „Napomena” u kojoj se objašnjavaju razlozi za uvođenje naziva „kuna” i „banica”, opisuje se kovanica od 5 kuna, a otisnuta je i tečajna lista iz koje je razvidna vrijednost kovanice. Objašnjenje o nazivu „kuna” već je poznato, no valja ipak citirati službene razloge kako su prikazani u Odredbi:

Ime novcu jest ime prastarog hrvatskog novca. U vrijeme, kada je prije od tisuću godina bila utemeljena nezavisna hrvatska država, rabilo se je kao platežno sredstvo, dakle kao novac, kod hrvatskoga naroda krzno od kune. Kako je poznato, kunino je krzno dobro, skupocjeno i uvijek u nepromijenjenoj cijeni, pa se je mogla s njime vršiti izplata za razna druga dobra, baš kao što se to čini danas u svijetu sa valjanim novcem, koji ima valjanu zlatnu podlogu. Krzno, napose od izvjesnih životinja, ima uvijek stalnu i trajnu vrijednost kao i zlatna kovina.

U hrvatskim zemljama bilo je dosta kuna, napose u Slavoniji, dočim u inim zemljama ih nije bilo u obilju, pa je i to bilo od razloga, što se je u Hrvatskoj kunino krzo upotrijeb-ljavalo za platežno sredstvo, jer su ostali narodi to platežno sredstvo od Hrvatske rado u zamjenu za drugu robu i dobra primali. Napose je kunama obilovala Slavonija, pa se zato i u slavonskom grbu nalazi kuna (trči na plavom polju između dvije srebrene pruge, koje predstavljaju dvije hrvatske rijeke, Savu i Dravu, među kojima leži Slavonija).¹⁸

Naziv „banica” kratko je objašnjeno ovako: to je novac „što su ga kovali hrvatski banovi, a još se i danas u narodu spominje”.¹⁹

Nadalje se u Napomeni ističe da je srebrnjak od 5 kuna već iskovan te da se novac nalazi u „Pjeneznici” i da će se odmah staviti u promet unutar ustaške organizacije. Napomena donosi i opis kovanice od 5 kuna (opis se ne poklapa točno s izgledom kovanice):

Kovani novac od 5 kuna je vrlo lijep i ukusan, teške srebrene sadržine. Na jednoj je strani hrvatski grb, ovjenčan klasjem žita, a okružen natpisom: “Za slobodnu i nezavisnu državu Hrvatsku”. S druge strane je napisano u sredini: “5 kuna”, ispod toga

¹⁷ Hrvatski državni arhiv (HDA), D-2250 (ZM 53B/130) (MF : 130) (181), numeracija prema AVII: kutija 85f, 12/6-28.

¹⁸ Hrvatski državni arhiv (HDA), D-2250 (ZM 53B/130) (MF : 130) (181), numeracija prema AVII: kutija 85f, 12/6-29.

¹⁹ *Ibid.*

*ustaški znak i godina 1934., sve to uokvireno u vijencu, koga sačinjava troplet, kao najstarija hrvatska ornamentika.*²⁰

Na kraju Napomene objavljena je tečajna lista iz koje se vidi vrijednost kovanice od 5 kuna u odnosu na 13 svjetskih valuta (tablica se prenosi bez izmjena):²¹

5 Kuna jest jednako	23 dinara
	1 švicarski franak i 25 cent.
	6 francuskih franaka i 50 cent.
	5 talijanskih lira
	1 njemačka marka i 25 pfeniga
	10 belgijskih franaka i 85 cent.
	2 austrijska šilinga i 30 groša
	2 mađarska penga
	10 čeških kruna i 20 haleri
	33 bugarskih leva
	1 argentinski pesos i 60 centi
	42 centa Sjedinjenih Američkih Država
	41 kanadskih centi

Kovanice („srebne petokunke”, kako ih Napomena naziva) izdavale su se ustaškim organizacijama i pojedincima po navedenom tečaju u tablici.

Nema sumnje da bi se u budućnosti nastavilo kovanje kuna u drugim apoenima da nije bilo reakcije Italije na atentat na jugoslavenskoga kralja Aleksandra 9. listopada 1934. Ante Pavelić bio je uhićen, a članovi ustaške organizacije internirani su najprije na Liparima, a nakon potpisivanja sporazuma između Italije i Jugoslavije 1937. godine razmješteni su na više mjesta u južnoj Italiji i Sardiniji i stavljeni pod pojačani nadzor. Svi planovi o kovanju novca time su zaustavljeni, a srebrnjaci od 5 kuna danas su velika rijetkost.

Dokumenti iz Hrvatskoga državnog arhiva dokazuju da su srebrnjaci doista iskovanani 1934. godine te da su ušli u neku vrstu ograničenog optjecaja (pri čemu je doista najvjerojatnije da su ih pripadnici Ustaškoga pokreta kupovali za uspomenu), da su postojali dobro razrađeni planovi i propisi o postupanju s kovanim novcem te da je, s obzirom na više odredbi o plaći pripadnika pokreta u kunama i banicama, planirano kovanje i drugih apoena te uvođenje kuna i banica u širu uporabu. Ipak, razvidno je da sa srebrnjacima od 5 kuna nije obavljena nikakva kupoprodaja, a ni plaće nisu isplaćivane u tom novcu (za što nije više bilo ni vremena). Na žalost, iz dokumenata se nije moglo zaključiti koliko je kovanica iskavano.

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*

Popis literature:

Broz, Petar: Kovani novac tzv. Nezavisne Države Hrvatske za vrijeme okupacije Jugoslavije od 1941—1945., Numizmatičke vijesti, br. 25, Zagreb, 1967., str. 31-40.

Gvozdanić, Nenad: O kovanom novcu Nezavisne Države Hrvatske, Numizmatički vjesnik, br. 1, Split, 1980.

Hrvatski državni arhiv, mikrofilm D-2250 (ZM 53B/130) (MF : 130) (181). Numeracije pojedinih dokumenata vide se u tekstu.

Krasnov, Đuro: Problemi kovanog novca Nezavisne Države Hrvatske (1941.-1945.), Numizmatičke vijesti, br. 41, Zagreb, 1987., str. 71-87.

Pavelić, Ante: Doživljaji – Kako sam osnovao NDH, Despot Infititus, Zagreb, 2015.

Prebeg, Darko: Probni kovani novac NDH, <http://povijest.net/v5/pepeze/2007/probni-kovani-novac-ndh/>, snimljeno 25. 9. 2014.

SUMMARY

ON THE USTASHA EMIGRANTS' PLANS FROM 1934 TO INTRODUCE THE KUNA AS OFFICIAL CURRENCY

Writers about the 5 kuna silver coin, minted in 1934, drew different conclusions, some of them contradictory. The original documents kept in Belgrade, accessible on microfilm in the Croatian State Archives, shed light on many details of the activities of the *Ustasha* Movement in Italy aimed at actually introducing the “*kuna*” monetary unit (which was to be divided in 100 “*banicas*”). The *Ustasha* Headquarters published provisions in 1934 about the reasons for introducing the above names. These provisions also described the 5 kuna coin, brought a list of exchange rates with the main world currencies of the time, and laid down the exact pay in kunas for officials, priests and military and administrative officers. The conclusion is that the coins really had been minted in 1934, not to commemorate the assassination of King Aleksandar but as the first step towards introducing the new currency, first among members of the *Ustasha* Movement and then, in the as yet undefined future, in Croatia itself. On the other hand, documents confirm that no purchases or sales were made using this money and, despite the detailed instructions, salaries were not in fact paid in kunas, but members of the *Ustasha* Movement bought the coins as souvenirs. The further production of kunas and banicas was prevented by Italy’s reaction to the assassination of King Aleksandar, when Ante Pavelić was interned and later the activities of the whole *Ustasha* organisation banned.